

Немања Каровић

ТРАДИЦИЈА И МОДЕРНА СВЕСТ: ИСТРАЖИВАЊЕ СРПСКОГ КУЛТУРНОГ ИДЕНТИТЕТА

Драган Хамовић, *Пуџ ка усјравној земљи*
Институт за књижевност и уметност, Београд, 2016.

Књига *Пуџ ка усјравној земљи* Драгана Хамовића састоји се од двадесет и четири текста, претходно објављених у научним зборницима и периодици, а посвећених кључним именима српске књижевности 20. века. Основни подаци говоре да је књига по садржају изразито опширна, а према истраживачким правцима нарочито разноврсна. Пред нама, ваља нагласити, нису једноставно сабрани есеји, већ, како аутор истиче у „Напомени” – јединствена проблемска студија.

Питање које се намеће јесте шта је то што позамашан број окупљених есеја чини јединственим, а књигу у целини проблемском? Оно што мноштво сабраних огледа суштински и пресудно повезује јесте Хамовићева истраживачка тежња да у оквирима различитих поетичких стремљења унутар 20. столећа и на примерима прекретничких песничких индивидуалности сагледа, најшире речено, комплексан однос модерног и националног. Идеолошки подешаваној естетичкој оптици релација наведених појмова чинила се опречном и чак неспојивом (ту се најпре мисли на Марка Ристића, Оскара Давича и Радомира Константиновића), док је у врхунским песничким резултатима (рецимо, код Растка Петровића, Момчила Настасијевића, Васка Попе, Миодрага Павловића, Бранка Миљковића) редовно разрешавана аутентичном стваралачком синтезом. Једна од тежишних тачака и константи сложене дијалектике модерног и традиционалног јесте идеја косовског опредељења, чију историју и

различите појавне облике у времену Хамовић прати и анализира током читаве књиге. У средишту ове студије јесте проблем који се, како видимо, истовремено дотиче књижевне историје, разноврсности појединачних поетика, али и променљивих токова културне политике.

Маркантна места насловне странице чине из Попиног песништва преузета метафорична синтагма „усправна земља” и одмах под њом Лубардина ликовна представа Косовског боја. Повесни догађај естетски посредован сликом не указује само на то о којој је земљи реч, већ сугестијом косовског опредељења упућује на разлоге због којих јој је оса померена у вертикалне координате, односно ликовним језиком проговара о пореклу њене исправности.

У наслову *Пути ка усправној земљи* није тешко препознати нанос путописне, прецизније, ходочасничке поетике. Међутим, предлог „ка” упозорава да се на истакнуто путописно одредиште још није стигло, због тога што посредни и није просторна тачка, већ метафора једне културноидентитетске тежње. Реч је о кретању које је унутрашње јер се одиграва у духу, али истовремено и спољашње јер се тиче заједнице и историје. То је путовање по топонимима културе, ход по линијама књижевноисторијског времена и рубовима различитих поетика, те сходно томе ни његов циљ не може бити једносмислен, а још мање коначан. Насловом је, дакле, исказана својеврсна ходочасничка загладаност у простор који оку остаје невидљив све док се не открије, утврди и усправи у духу. Улогу Вергилија у овом путовању играју кључни српски песници и прекретнички ауторски примери различитих епоха омеђених 20. веком, а још више од њих енергија колективног сећања и силнице културне самосвести.

Текстови књиге *Пути ка усправној земљи* могу се читати засебно, будући да издвајање из низа у који су смештени неће нарушити њихову значењску заокруженост. Ипак, читалац мора имати у виду и чињеницу да огледи нису случајно смештени у целине, да сваки текст понаособ учествује у изградњи вишег смисла, до којег се стиже једино читањем есеја по ауторски задатом распореду. Књига се отуда, у зависности од сазнајних амбиција духа који се пред њом нађе, може читати као збирка есеја о појединачним песничким поетикама, потом као историја неколиких књижевних епоха, или као целовита студија у којој је изложена интерпретативна синтеза српских културних кретања.

У предуводном тексту, аутор концизним, али језгровитим потезима оцртава парадигматичан распоред сила унутар српске културе 20. века. Средишње место, дакле позицију између сучељених страна, заузима Васко Попа као културни херој чији су плодови модерности напајани соковима дубоког националног корена и чија се поетичка трансверзала дотиче како дубинских аспеката фолклора тако и сјаја модернистичке свежине. На једној страни је смештен афирмативни поглед

стране културе која у Попиној поезији види свечаност националних корена и у овој и њој сличним поетско-духовним физиономијама препознаје ствараоце који ће омогућити ни мање ни више него преживљавање књижевне културе Запада. Насупрот наведеним снажним силама међукултурног препознавања, стоји дејство оних које Хамовић сликовито назива „лутканима југословенске идеолошке паланке”, што подозревају од песниковог националног „застрањивања”. Једноставније казано, поставке парадигматских сила унутар културних превирања су следеће: с једне стране су пробрана имена светске поезије која афирмишу Попиним песништвом посредоване српске националне корене, а на другој страни је дејство, и данас поприлично живе и агилне, противтрадицијске идеолошке опције.

Кретање кроз културна поља није ни једноставно ни лако, нарочито уколико му трасе одређује епистемофилијска амбиција и тежња за сазнајним синтезама. Отуда ваља имати у виду да је култура простор у којем висока мера ознаковљености кретање чини могућим, али га не олакшава; у којем су утабане стазе најсумњивије; и у којем је проходност магистралних путева усложњена непредвидивом динамиком и ентропијским тактом дотицаја, усаглашавања или одбијања бројних како књижевних и историјских, тако идеолошких и политичких сила. Стога је на почетку истраживачког пута кључно одредити линије разграничења и сагледиве оквире културног поља, као и поуздане ритмове догађања и проверене обрасце понављања унутар семиотизованог простора културе. Хамовић то и чини тако што у средиште испитивања експлицитно поставља српски културни и књижевни повесни случај, којем је након и услед вековног азијатског ропства и предуге европске маргинализованости, 20. век донео различита радикална спорења и многе традицијске прекиде. Аутор потом у поретку и историјском току српске културе, ослањајући се на учење Јурија Лотмана, препознаје бинарну структуру, у којој моменти експлозија прекидају континуитет одређене традиције, доводе до дубоких криза, али и темељних обнављања.

У уводном тексту се као једна од сржних тема студије истиче питање заостајања малих књижевности у односу на водеће. Поменути проблем, међутим, не сагледава се на очекивани начин – ламентовањем над тескобом каскања и муком сустизања узорних вредности, већ се поима као својеврсна предност, будући да таква културна ситуација, мимо свих невоља, ипак омогућава слободнији избор и комбиновање стилских црта ранијих епоха у конституисању оригиналне националне литературе.

Хамовићев истраживачки фокус премешта се током читаве књиге поступно од једног до другог књижевног првака и културног делатника, сагледавајући прекретничко дејство њихових идеја, укупан однос

према традицији и степен испољене културне самосвести. Као кључни истраживачки оријентир при праћењу и анализирању сложених културних кретања у оквирима српске књижевне историје 20. века, испостављају се дихотомије Исток–Запад, домаће–страно, своје–туђе, национално–модерно, патриотско–европско, чија преламања Хамовић уочава и тумачи у случајевима књижевних индивидуалности, али и у ширим размерама епохалних померања.

Ваља приметити и то да Хамовић чува језик од туђица, не оптерећује текст непотребним страним изразима, већ их користи онда када су неопходни. Такође, осетна је тежња да се при избору између домаћих речи одабере она која је мање истрошена и похабана. И када пише есеје, Хамовић показује песнички прилежну бригу о речима. Отуда његов есејистички проседе није обележен распричаношћу нити испразном егоистичком манијом исписивања редова. Ауторски фокус је доследно усмерен на подробно поткрепљивање онога што се у закључним деоницама текстова жели утврдити. Оваква методолошка поступања студију не чине стилски опором, већ успостављају прегледан и бистар поглед на сложена књижевна питања и културне проблеме.

У првој групи есеја, насловљеној „За унутрашњи национализам”, што је иначе синтагма коју је Владимир Велмар-Јанковић користио да означи процес себетражења у култури, као и могућност успостављања модерне културе на терену народне заједнице, Хамовић се бави књижевним појавама и културним кретањима с почетка 20. века. Аутор из Дучићевих путописа ишчитава имплицитно садржан модерни српски културни програм, потом анализира Скерлићеве националне и демократске идеје, као и улогу у изградњи модерне културне самосвести, да би у наредном тексту истражио настојања чланова младобосанског круга да превладају наметану дихотомију између националног тла и модерних струјања са разних западних страна.

Наредну целину Хамовић је насловио „Родна коб, откровења”, што је књижевно обавештенијем читаоцу довољан сигнал да ће се текстови који следе бавити српском авангардом, на првом месту поетиком Момчила Настасијевића и Растка Петровића. Иако је у сржи авангардних стремљења бунтовнички однос према затеченим културним моделима, у опусима писаца и песника ове епохе може се пратити и линија поступног и различитим разлозима мотивисаног оснаживања културне самосвести. Хамовић ће у том смислу, и то не само у овом одељку већ и на више места у току књиге, поновити Настасијевићеве речи из есеја „За матерњу мелодију”, у којима је препознао својеврсну лозинку аутентичног стваралачког разрешења односа модерног и традиционалног: „Свима припадне само ко је кореном дубоко продро у родно тле. Јер општечовечанско у уметности колико је цветом изнад толико је кореном испод националног.”

У низу огледа треће целине Хамовић анализира раслојавања књижевних концепата и сучељавања културних сила унутар модерне поезије поставангардног доба. Нарочиту пажњу посвећује испитивању линије раздвајања и сукобљавања два табора. С једне стране је анационална и антикултурна концепција идеологизованог надреализма, чији представници Марко Ристић и Оскар Давичо оштро устају против поетичких истраживања традиције и било каквих назнака националних симбола у оквирима модерног израза, а у косовском опредељењу виде примитивна митоманска застраења и лажно духовно изабљивање једног пораза. С друге стране је оно крило послератног модернизма које националне симболе поима као тачке идентитета што су довољно дубоке да би биле универзалне. Реч је, разуме се, о Васку Попи, Миодрагу Павловићу, Бранку Миљковићу и другим лирским гласовима наткриљеним вредносном афирмацијом и књижевнокритичком потпором Зорана Мишића. Поменути критичар је без сумње једна од кључних фигура Хамовићеве књиге, најпре због концепта модерности заснованог на принципу синтезе, односно промовисања темељне идеје да уколико једна поезија хоће да буде универзална, никада не сме да заборави своје националне корене. Аутор ће у различитим есејима поновити Мишићеву надахнуту дефиницију косовског опредељења и тако је истаћи као кључно и готово епифанијско место разумевања укупне српске књижевности и културе, и установити као сржну тачку и идејни рефрен читаве студије.

У последњој групи есеја Хамовић испитује степен поетски артикулисане културе памћења и меру традицијске свести у поезији Љубомира Симовића, Матије Бећковића, Рајка Петрова Нога и Милосава Тешића.

Књига *Пути ка усјавној земљи* представља висок бедем и масивну утврд српске културне самосвести у њеним напорима да се од ништитељских сила културноисторијског нехаја, односно навале како природног и спонтаног заборава, тако и глобално пројектоване амнезије, одбрани упорним сећањем, необоривом свешћу о традицијским континуитетима, као и доследним очувањем националних корена, или онога што бисмо, користећи се Хамовићевом песничком метафором, могли назвати меким језгром српске културе.